

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ МИКОЛАЇВЩИНИ В УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.): ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМИ

Місцеві історії важливі для розуміння історії всієї країни. Політичні партії – необхідний елемент політичного життя. Історія політичних партій на місцевому рівні надзвичайно актуальна. Стаття пропонує нові теми такого дослідження щодо Миколаєва і Миколаївщини.

Ключові слова: Миколаїв, політичні партії, історія, ХІХ-ХХ ст., утворення, діяльність.

Местные истории важны для понимания истории всей страны. Политические партии – необходимый элемент политической жизни. История политических партий на местном уровне чрезвычайно актуальна. Статья предлагает новые темы такого исследования относительно Николаева и Николаевщины.

Ключевые слова: Николаев, политические партии, история, ХІХ-ХХ в., образования, деятельность.

Local history is important for understanding the history of the whole country. Political parties are important elements of political life. The history of the political parties on the local degree is actual. The article proposes new themes of such research concerning Mykolaiv and Mykolaiv region / district.

Key words: Mykolaiv, political party, history, organize, activity, ХІХ-ХХ ст.

Історія політичних партій і політичного руху – одна з актуальних тем історичної і політичної науки. Про це свідчать хоча б останні праці О. Яцунської [4]. Одна з причин такої актуальності можливість – проведення історичних паралелей, цікавих порівнянь і висновків. Але слід констатувати, що дослідження цієї теми на регіональному рівні, зокрема на Миколаївщині, зупинилось на рівні радянської доби. Етапними працями цієї доби стали «Історія міст і сіл Української РСР. Миколаївська область» (1971 р.) та «Очерки истории Николаевской областной партийной организации» (1980 р.). Тобто, сучасна краєзнавча історіографія має ґрунтовні зразки дослідження робітничого і соціал-демократичного руху в його більшовицькому варіанті, а надалі – вивчення історії обласної організації КППС-КПУ. Окремі історичні екскурси новітньої доби знаходимо в працях О. Яцунської, які не є історичними, а більшою мірою є політологічною есеїстикою. Праці радянської доби, якщо не звертати уваги на певну претензійність і

тенденційність, можуть виступати певним зразком для дослідження діяльності небільшовицьких партійних осередків. Сучасні миколаївські дослідники активно використовують надбання радянської історіографії, адже фактографічний матеріал в більшості випадків відображає події і епоху [3]. Настав час висвітлити нові факти і «по новому» інтерпретувати вже відомі. Саме тому є необхідність повернутися до означеної теми і визначити шляхи майбутніх досліджень.

Пореформений, капіталістичний розвиток Російської імперії в 70-90-ті рр. ХІХ ст. позитивно вплинув на Миколаїв і Миколаївщину. На початку ХХ ст. населення області складало близько двохсот тисяч. Більшість населення проживала у містах і містечках. Найбільше – в Миколаєві, Вознесенську, Очакові, Ольвіополі, Богополі, Голті, Новій Одесі. Промисловість регіону зосереджувалась у Миколаєві. На великих кораблебудівних заводах, в порту, на елеваторі, на машинобудівному заводі працювало більше шістнадцяти тисяч робітників. В інших містах і

містечках основу населення складали торгівці, купці, дрібні і середні ремісники, наймані робітники. Вагому частину населення складало селянство. Близько двадцяти п'яти тисяч складала інтелігенція – чиновники, офіцери армії і флоту, інженери, лікарі, вчителі. Такою була соціальна база для утворення ряду політичних організацій, що виникли наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. і особливо під час першої революції в Росії в 1905-1906 рр.

Перші політичні організації у середовищі миколаївських робітників виникають у середині 70-х років XIX ст. У Миколаєві діють осередки «Південноросійського союзу робітників». На ці ж роки припадає діяльність народників – студентів, молоді інтелігенції, офіцерів. Серед відомих народників Миколаївщини І.М. Ковалевський. Він веде пропаганду в Миколаєві, Вознесенську, в селищах Петрово-Солониха, Гур'ївка, Костянтинівка. Влітку 1878 р. влада викрила групу народників. І. Щепанський, С. Віттенберг, І. Логовенко готували замах на імператора Олександра II. Через рік С. Віттенберг та І. Логовенко були страчені. На початку 80-х років їхню справу продовжив підполковник М. Ашенбрер. Він створив гурток серед армійських офіцерів Миколаєва, налагодив зв'язки з офіцерами Вознесенська і Херсона. Згодом вдалося створити гурток серед флотських офіцерів. Офіцери читали нелегальну літературу, вели «заборонені» політичні дискусії. Діяльність народників, незважаючи на конспірацію, була швидко викрита. У 1883 р. члени офіцерських гуртків Миколаєва були заарештовані. Такі арешти пройшли по всій Росії.

У 90-ті роки починається робітничий політичний рух під керівництвом соціал-демократії. У 1897 р. в Миколаєві виник «Південноросійський робітничий союз». Він об'єднав дев'ять гуртків і налічував близько двохсот п'ятдесяти робітників суднобудівних заводів, залізничних, портових і ремісничих майстерень. «Союз» вів пропагандистську роботу, організував страйки і мітинги. Активну роботу в цій організації проводив вісімнадцятирічний Л.Д. Троцький. У майбутньому відомий революціонер, один з організаторів більшовицького перевороту 1917 р. у Петрограді.

У 1900 р. марксистські гуртки в Миколаєві були об'єднані в Миколаївський комітет Російської соціально-демократичної робітничої партії. Це була марксистська партія, що ставила на меті здійснення революції і встановлення диктатури пролетаріату. Лідерами миколаївської соціал-демократії були Д.П. Калафаті, В.П. Ногін, В.О. Радус-Зенькович, Г.І. Кашевський, І.А. Чигрин.

У 1903 р. серед російської соціал-демократії відбувається розкол. Виникає дві течії: більшовизм і меншовизм. Більшовиків очолює В.І. Ленін. Це були радикали, революціонери, які пристосували класичний європейський марксизм до російських умов. Меншовики, яких очолює Ю.О. Мартов, виступають на противагу більшовикам як помірковані політики. Для меншовиків революція – це засіб

заякування, крайній метод боротьби, а не основний інструмент здійснення реальної політики.

Всупереч усталеним політичним міфам промисловий пролетаріат Росії і України не висловлював особливої підтримки більшовикам. Враховуючи ще й поміркованість, яка панувала в українському середовищі, робітники віддавали перевагу меншовикам. Лише радикальність ситуації штовхала пролетаріат в обійми більшовиків. Протягом 1903-1905 рр. триває організаційне становлення двох течій. У 1905 р. в умовах першої буржуазної революції в Росії утворюються окремі об'єднані осередки більшовиків і меншовиків. Те ж саме відбувається в Миколаєві.

У 1905 р. в Миколаєві створюється більшовицький комітет і більшовицька організація як централізована і жорстка дисциплінована група чисельністю до трьохсот чоловік. У тому ж році утворюється меншовицька організація. Її очолює В.П. Краснуха. Азедо есери і єврейські соціал-демократи діяли в Миколаєві разом, створивши Об'єднаний комітет соціал-демократичних організацій.

В умовах революції 1905-1907 рр. основними напрямками діяльності соціал-демократії стали: організація масових мітингів і демонстрацій; організація забастовок. Особливо відомими стали політичні забастовки в червні і жовтні 1905 р.; «боротьба» з погромами, які відбулись у жовтні 1905 р.; підготовка збройного повстання. Важливим виявом політичної самоорганізації населення Миколаєва стало утворення ради робітничих депутатів як паралельного органу влади в місті. Очолив перших миколаївських депутатів меншовик В.П. Краснуха.

Революція, як відомо, відкриває шлях не лише прогресу і розвитку. Революція, боротьба з нею відкривають шлях і для всяких мерзенностей соціального життя – шовінізму, расизму, екстремізму. В 1905 р. в Миколаєві і по окремих містечках були створені осередки загальноросійської шовіністично-екстремістської організації «Союз руского народа». Основна маса організації – дрібна і середня буржуазія, священики, «молодий» пролетаріат. Це були люди, які боялись змін, бажали непорушності монархії і шукали простих відповідей на складне питання «Хто винен?». Звичайно, що в Росії «в усьому були винні євреї». Така відповідь була загрозлива для населення Миколаївщини, де жило близько вісімдесяти тисяч євреїв. У Миколаєві євреї складали третину мешканців. Більшість населення складали євреї в таких містечках, як Криве Озеро, Ольвіопіль, Богопіль, Голта.

Саме «Союз руского народа» здійснював погроми. Після проголошення демократичних свобод у жовтні 1905 р., влада спровокувала хвилю єврейських погромів. Не обійшла ця хвиля і Миколаєва. Єврейські погроми розпочалися 19 жовтня 1905 р. Слід зазначити, що ні більшовики, ні меншовики особливо не переймалися проблемою погромів. Швидше вони використовували цей

факт для того, щоб підняти робітників на черговий виступ. Відомо, що на кораблебудівних заводах і в порту, де йшла агітація робітників до участі в погромах, ні більшовики, ні меншовики не перешкождали їй.

У зв'язку з цим, слід зазначити, що серед європейських робітників популярністю користувався БУНД (Єврейський соціал-демократичний робітничий союз). Але так як євреїв серед миколаївських суднобудівників було небагато, то миколаївський БУНД не мав великого впливу.

Загроза російських монархістів (їх ще називали «чорна сотня») для миколаївського суспільства загострювалася тим, що вони поширювали свою діяльність серед молоді, учнів середніх навчальних закладів – гімназій, комерційного і реального, механічного училищ. В умовах революції 1917 р. діяльність «Союзу» була заборонена.

Впливовою політичною організацією на Миколаївщині була партія соціалістів-революціонерів (есерів). Ця партія вийшла з народницьких гуртків 70-80 рр. XIX ст. Була тісно пов'язана з селянством і «молодим» пролетаріатом. Партія мала розгалужену мережу місцевих організацій не лише по містах і містечках, але й по селах. Основна мета партії – утворення демократичної республіки і зрівняльний поділ землі. Миколаївські есери, на думку окремих дослідників, організовуються в 1908 р. Але розрізнені осередки діяли ще з 1905 р. Серед миколаївських есерів слід назвати С.М. Попова, Шаргородського, Раєцького, К.М. Паніну. У містечках Ольвіопіль, Богопіль, Голта діяла есерівська група селян-революціонерів. Есери брали активну участь у масових виступах робітників і селян, мали велике представництво в радах робітничих, селянських, солдатських депутатів. А в 1917 р. навіть міська управа деякий час очолювалась есером В.П. Костенком. У 1917 р. із середовища есерів виокремилась невелика група «лівих» есерів, які виступали за союз з більшовиками.

Після революції 1905-1907 рр. на Миколаївщині виникла група анархістів-комуністів. Анархісти виступали проти будь-якої влади. Анархісти вели агітацію в основному серед військових. Особливою популярністю анархісти користувались на Чорноморському флоті. Групи анархістів проіснували на Миколаївщині до 1921 р.

Крім революційних і консервативно-монархістських партій, які були крайніми елементами політичного спектру в 1905-1906 рр., утворились помірковані ліберально-демократичні партії. Найвідомішою серед них була Партія народної свободи (конституційно-демократична партія). Це була організація поміркованої російської інтелігенції, що виступала за парламентсько-монархічний устрій Росії, на зразок британського. На Миколаївщині, за відсутності соціальної бази, ця партія не мала підтримки і не відзначилась активною діяльністю.

Протягом 1906-1907 рр. революційна активність спадає. Російська монархія, створивши в 1906 р. Державну Думу, зробила крок у напрямку конституційної монархії. Функціонування Державної Думи давало можливість легальної і напівлегальної діяльності політичних партій. З 1910 р. поступово відновлюється діяльність меншовицької і більшовицької організацій, окремих політичних груп. Цей процес переривається Першою світовою війною, відповідно, обмеженням політичної діяльності.

Друга (Лютнева) революція в Росії створила умови для подальшого демократичного розвитку. В 1917 р., протягом березня – квітня було відновлено діяльність усіх політичних демократичних організацій. Більше того, серед матросів, які служили в Миколаєві, утворюються осередки Української соціал-демократичної робітничої партії (УСДРП) і українських есерів (УПСР).

До січня 1918 р., незважаючи на перемогу більшовиків у Петрограді і проголошення влади Центральної Ради у Києві, в Миколаєві владу ділили Міська дума і Рада робітничих і солдатських депутатів. При цьому в Раді більшість належала меншовикам і есерам.

Протягом 1918-1920 рр. більшість партій при різних владах мали можливість діяти легально або напівлегально. І лише більшовики, які виступали з гаслом боротьби проти всіх, діяли нелегально і зазнавали жорстких репресій. Згодом, прийшовши до влади, більшовики «згадали» всіх своїх не лише ворогів, а й опонентів. Саме тому, з середини 20-х рр. XX ст. в СРСР і Україні встановлюється політично-партійна і репресивна монополія КПРС-КПУ.

Таким чином, можемо виявити шляхи майбутніх досліджень. Уже зараз вимагає нового дослідження соціальна база партійних організацій і політичних осередків. Вимагають нових досліджень й інтерпретацій соціальні умови. Адже вони – соціальні умови, були набагато складніші за радянську дихотомію класової боротьби «пригнічення – повстання», «погані буржуа – прогресивні пролетарі», «зрадники меншовики – революціонери більшовики». Перші кроки в цьому напрямку зроблені [2]. Особливої уваги потребують біографічні дослідження. Завдяки працям Ю. Крючкова, Л. Левченко до миколаївської зокрема, і всієї української історії загалом повертаються імена керівників флоту і міста [1]. Своєї черги чекають нерадянські і некомуністичні діячі Миколаєва і Миколаївщини революційної, переломної доби кін. XIX – поч. XX ст. Історично виправданою є можливість порівняння діяльності партійних осередків поч. XX ст. і поч. XXI ст., зокрема й у виборчих перегонах.

Поставлені питання є лише окремими в комплексній темі нових досліджень, на основі нових принципів і методологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левченко Л. Історія Миколаївського і Севастопольського військового губернаторства (1805-1900): Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 300 с.
2. Піскурьов С.Є., Піскурьова І.М. Суспільно-політичні течії і криза влади у Миколаєві у 1917 р. – на поч. 1918 р. // Історія Півдня України. – Миколаїв – Одеса, 1999; Піскурьов С. Миколаїв. Рік 1917. Червоні коліщатка. Оповідь без героя. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2007. – 72 с.; Соболев П.І. Нарис історії Миколаївщини ХХ століття: Навчальний посібник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 156 с.; Соболев П.І. Виникнення і діяльність політичних партій Миколаївщини на початку ХХ століття та встановлення однопартійної системи після приходу більшовиків до влади // Миколаївщина: літопис історичних подій. – Херсон: ОЛДІ-плюс, 2002. – 709 с.
3. Шкварець В.П., Мельник М.Ф. Історія рідного краю. Миколаївщина: Навчальний посібник. – 2-ге вид. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили; Одеса: ТОВ ВІД, 2003. – 280 с.
4. Яцунская Е.А. Николаев от перестройки к независимости: историко-политический анализ. – Николаев: «ВАРТ», «Шамрай», 2008. – 324 с.; Николаевская область / Елена Яцунська // Регионы Украины: хроника и руководители. Научный руководитель Кимитако Мацузато. – Т. 3 Крым и Николаевская область. – Sapporo: Slavic Research Center, Hokkaido University, 2009. – 257 с.

Рецензенти: д.і.н., проф. А.І. Колісниченко;
к.і.н., доц. О.А. Яцунська.

© О.В. Бобіна, 2009

Надійшла до редколегії 22.10.2009 р.